

I torkans spår

När både klimatet och marknaden sinar

Vad är egentligen Fairtrade-premien? Vem får ta del av den? Gör den någon skillnad för de som odlar och producerar Fairtrade-märkta produkter? Vi reste till Sydafrika och Swaziland för att ta reda på detta. Vi mötte både framgångssagor och de som brottas med olika utmaningar. Alla är de dock exempel på att Fairtrade kan göra skillnad och behövs, inte minst i tider av klimatförändringar och marknadssvårigheter.

Av: Hanna Bosenius och Dorita Dahlén

Röda Korsets Folkhögskola

2016-10-10

Fairtrade-premien - vad är det?

Fairtrade-certifierade producentorganisationer får en Fairtrade-premie, vid försäljning av sin produkt eller råvara. Premien betalas utöver det minimipris som ska täcka produktionskostnader och anständiga löner till arbetarna, och ingår alltid i den totalsumma som köparen betalar till producenten. Premien används till att utveckla lokalsamhället socialt och ekonomiskt eller till att förbättra jordbruket eller produktionen. Exempelvis kan detta innebära att det byggs en skola eller sjukhus i samhället, eller att man köper in maskiner eller annan utrustning som underlättar för arbetarna. Odlarna fattar genom en demokratisk process ett gemensamt beslut om hur premien ska användas.

Premien motsvarar cirka 5 % (beroende på produktgrupp) av försäljningsvärdet. Ju mer Fairtrade-certifierad råvara som säljs och köps, desto större blir därmed också premien.¹

Vår studieresa

Vårt syfte var att undersöka hur Fairtrade-producenter arbetar med implementering av premien, vilka förväntningar som finns på premien, samt vad premien har haft för effekter. För att studera detta åkte vi på en tre veckor lång studieresa till Sydafrika och Swaziland. Vårt huvudfokus var sockerproducenter i Swaziland, där vi intervjuade både medlemmar och arbetare.

Sydafrika är till ytan tre gånger så stort som Sverige, har 50 miljoner invånare och är Afrikas näst största ekonomi. Landets främsta exportinkomster kommer från gruvnäring och jordbruk.² Fairtrade-certifierade producenter finns framförallt inom vinodling, men omfattar även en del olika typer av fruktodlingar.³ Swaziland å andra sidan är ett litet land, till ytan ungefär lika stort som Värmland, med en befolkning på drygt en miljon invånare. Landet omringas av Sydafrika och Moçambique. Sockerproduktion är landets viktigaste inkomstkälla, då den står för ungefär en femtedel av exportintäkterna. Den största delen av befolkningen bedriver småskaligt jordbruk och boskapsskötsel för självförsörjning, ofta på

¹ *Hur fungerar Fairtrade-premien?*, Fairtrade Sverige, <http://fairtrade.se/faq/hur-fungerar-fairtrade-premien/> (Hämtad 2016-09-09)

² *Sydafrika*, Landguiden, <http://www.landguiden.se/Lander/Afrika/Sydafrika> (Hämtad 2016-09-09).

³ *Producer profiles*, Fairtrade Africa, <http://www.fairtradeafrica.net/producers-products/producer-profiles/> (Hämtad 2016-09-09).

jord som ägs av kungen. De senaste åren har landet drabbats hårt av långa torrperioder vilket har resulterat i problem för jordbruksproduktionen och minskat tillgången till mat.⁴⁵

Det finns 27 stycken sockerrörsorganisationer i Swaziland. Av dessa är 7 stycken Fairtrade-certifierade, varav vi besökte 2 stycken: Dvokolwako Farmers Association och KDDPFF (Komati Downstream Development Project Farmers' Federation).

Dvokolwako har varit Fairtrade-certifierade sedan 2013 och har knappt hundra medlemmar, fördelade på 6 odlingar av varierande storlek. Av dessa besökte vi 2 stycken, Phinduvule och Mavela. KDDPFF är den största sockerproducenten i Swaziland med tusentals hektar sockerrörsodlingar. De startade 2008 med ambitionen att förbättra levnadsstandarden och minska fattigdomen på landsbygden i nordöstra Swaziland. Organisationen har varit Fairtrade-certifierad sedan 2013, och består idag av 22 sockerodlingar med fler än tusen medlemmar. Här besökte vi huvudkommittén för odlingen Sivukile.

Vem bestämmer hur premien ska användas?

Enligt Fairtrades kriterier ska producenterna gemensamt bestämma hur premien ska användas, som en del i att främja demokratiutveckling. Först inventeras vilka behov som finns. Utifrån dessa föreslår och prioriterar producenterna olika projekt. I varje producentorganisation ska representanter till en premiekommitté utses. Premiekommittén får utbildning i hur Fairtrade-premiens används, samt i planering, genomförande, uppföljning och utveckling av projekt. På organisationens årsmöte röstar producenterna om vilka premieprojekt som ska genomföras, och vilka som får vänta. Under arbetets gång och efter att projekten avslutats ska projekten följas upp och utvärderas av producenterna själva. Flocert-kontrollanter kontrollerar vid sina besök att beslutet om premieprojekt har skett demokratiskt och att Fairtrade-kriterierna för hur premiepengarna får användas har uppfyllts.⁶

Vid våra besök på Dvokolwako fick vi en bild som till stor del stämde överens med detta. Ordföranden Philemon Malandula berättade att huvudkommittén bestående av 27 medlemmar prioriterar och tar beslut om i vilken ordning saker ska göras, vilket gör processen både transparent och demokratisk. Föreståndaren på sockerodlingen Phinduvule, George Dlamini,

⁴ Swaziland, Globalis, <http://www.globalis.se/Laender/Swaziland> (Hämtad 2016-09-09).

⁵ Swaziland, Landguiden, <http://www.landguiden.se/Laender/Afrika/Swaziland> (Hämtad 2016-09-09).

⁶ Ambassadörshandbok, s. 19-20, december 2015, Fairtrade Sverige.

berättade för oss hur de börjar med att göra en budget, för att veta vad som är möjligt att genomföra. Han betonade att alla är införstådda med att premien är till för alla medlemmarna, att det inte ska gynna bara en individ. Då de som organisation har stora lån går en del av premiepengarna till det. Därefter inventeras plantagets behov, såsom gödningsmedel, bekämpningsmedel mot ogräs och bevattning. 2014 var första året de fick premien utbetald. Då bildades en kommitté som skulle besluta om hur pengarna skulle användas.

Hittills har premien bara använts till saker som gynnar de enskilda odlingarna, såsom kontors- och förvaringslokaler. Större saker som gynnar hela Dvokolwako, som vägar, sjukhus och skolor, får vänta än så länge. Jacob Magagula, ordförande på Mavela som är en annan av Dvokolwakos odlingar, bekräftar bilden av att det hålls möten för att diskutera och besluta om premien, att projektplaner utformas, samt att kontrollkommittéer kontrollerar att pengarna använts i enlighet med Fairtrades kriterier. Jacob Magagula berättar också att just Mavela inte har använt så mycket premiepengar, eftersom de har valt att avstå till förmån för de mindre utvecklade odlingarna.

Enligt Fairtrades kriterier ska premien utbetalas direkt. På Dvokolwako hade de dock fattat ett beslut om att vänta på en större utbetalning vid årets slut, istället för att få småsummor då och då. Detta kom fram under ett Flocert-möte. Frågan återkom och man medgav att transparensen just nu var bristfällig, gällande premiens summa, hur och när den betalas, och av vem. De diskuterade därför om de skulle återgå till det gamla sättet, med direkt utbetalning såsom Fairtrade föreskriver.

Diskussioner om premien

Då alla är införstådda med begränsningarna i budgeten och då beslutsprocessen är demokratisk på Phinduvule och Dvokolwako, menade föreståndaren George Dlamini att det inte uppstått några konflikter om premien. Vikten av att vara överens och att premien ska användas jämlikt stärktes av andra personer i organisationen.

En något annan bild fick vi efter intervjun med huvudkommittén för Sivukile, en del av KDDPFF. Kommittémedlemmarna visste om att premien fanns, de diskuterade den på sina månatliga möten och de hade en representant i premiekommittén, men processen stod nästintill stilla. Efter lite mer efterforskningar kom det fram att problemet verkade vara att de

hade svårt att komma överens om vad premien skulle användas till. Med tanke på att KDDPFF är en så stor organisation är det många som vill ta del av premien, vilket gör det svårt att få det jämlikt och rättvist. Premien betalades till KDDPFF som helhet, och fördelades sen jämlikt mellan alla odlingarna. Sivukiles kommittémedlemmar tyckte att premien istället borde baseras på produktionsmängd, så att de odlingar som producerade mer belönas för sitt hårda arbete. De önskade även att processen kunde gå fortare, då den idag tar lång tid eftersom allt måste gå via KDDPFF centralt.

Ett annat problem med fördelning av premien är marknadsrelaterat. De Fairtrade-certifierade sockerrörsodlingarna i Swaziland säljer endast 10-11 % av sin produktion som Fairtrade. Detta gör att premien inte blir så stor, samtidigt som den som sagt ska fördelas på många människor.

Förväntningar på premien

De flesta vi mötte kopplade samman frågan om premien med Fairtrade som helhet. De gjorde ingen direkt distinktion mellan Fairtrade och Fairtrade-premien. Förväntningarna på Fairtrade-premien och att vara Fairtrade-certifierade blev därmed snarlika. Förbättrade villkor i allmänhet var något som de flesta nämnde. De var införstådda med att de ska få mer betalt om de sålde sockret som Fairtrade, och förväntade sig att pengarna skulle användas till att förbättra levnadsstandarden.

Har förväntningarna blivit uppfyllda? Svaren på frågan varierade, de flesta vi har pratat med sa att de ser att saker har förbättrats, men önskar att det skulle ha varit mer. En del uttryckte också att framtiden fick utvisa i vilken utsträckning de skulle komma att gynnas av Fairtrade och Fairtrade-premien.

Att vissa förväntningar och förhoppningar på premien inte har infriats kan ha flera orsaker. Dels så har de två organisationerna, Dvokolwako och KDDPFF, inte varit Fairtrade-certifierade så länge och har därför inte haft tid att utnyttja så mycket av premien, dels måste användandet föregås av en demokratisk process som kan ta tid och vars resultat kan göra att vissa känner sig mindre gynnade än andra. Den främsta orsaken verkar i det här fallet dock vara att sockerrörsproducenterna inte lyckas få så mycket av sitt socker sålt som Fairtrade, och därför blir premien inte heller så stor. Det omvända gäller alltså här i jämförelse med

framgångsrika Fairtrade-producenter, som säljer en stor andel av sin produktion med Fairtrade-märkningen på paketen och som kan stoltsera med flertalet premieprojekt.

Hur påverkar premien Fairtrade-producenterna?

På Dvokolwako har premien än så länge gått till basala, enklare saker och strukturer. Detta har bidragit till en bättre arbetsmiljö. Premien har använts till att bygga kontors- och förvaringslokaler, köpa in skyddsutrustning till de anställda som arbetar på odlingarna, till mobila toaletter som kan flyttas mellan fälten, till att öka tillgången till rent vatten och utbildning i hur man renar vatten och gör det drickbart. När vi besökte dem pågick även ett projekt med att bygga ordentliga toaletter och duschar.

Till vänster: medlemmar i Phinduvule framför en lagerlokal för sockerrör. Till höger: snart färdigbyggda ordentliga toaletter och duschar för arbetarna på Phinduvule. Två saker som de har fått tack vare Fairtrade-premien.

Mandla, som arbetar med bevattningen på Phinduvule, berättade om hur han tack vare Fairtrade nu har ordentliga kläder och stövlar, och slipper gå i sina egna kläder när han ska flytta vattenspridarna och kontrollera pumparna. Både Mandla och föreståndaren George berättade också om hur Fairtrade har ökat medvetenheten och kunskaperna om vad som är bra och inte, till exempel att det är viktigt med skyddskläder och att skydda djur och natur.

Mandla i skyddskläder som bekostats av Fairtrade-premien.

I jämförelse med vad som kan verka som små projekt och marginella effekter av Fairtrade-premien, kan nämnas stora framgångsrika vinodlingar i Sydafrika med mängder av premieprojekt. Vi besökte ett par vinodlingar utanför Kapstaden, som säljer det mesta av sitt vin som Fairtrade. Genom premien har de bland annat byggt både skolor och förskolor till de anställdas barn, skaffat solpaneler till deras hus samt en mobil hälsoklinik.

Utmaningar

Alla vi mötte pratade om framförallt två saker som ställde till problem och innebar stora utmaningar för dem: Marknaden och torkan.

Klimatförändringarna bedöms slå hårdast mot utvecklingsländer,⁷ såsom Swaziland. Här sade flera att det var den värsta torkan de någonsin upplevt, någon att det var den värsta på över 50 år. Vi såg floder som höll på att torka ut, och fick höra om två stora dammar som var nere på under 5 respektive 20 procent av sin normala kapacitet. Då sockerrör kräver mycket vatten för att växa ställer torkan till stora problem för odlarna. Torkan gör att de måste öka bevattningen av sockerfälten, vilket ökar kostnaderna för elektricitet. Detta ovanpå lån hos banken och skatter innebär ett ytterst pressat ekonomiskt läge, och många betonade de stora kostnader som sockerproduktionen innebar. En av Dvokolwakos odlingar har nyligen gått i konkurs, och det var fler som riskerade samma sak.

⁷ *Det börjar med Fairtrade*, Fairtrade-rapporten 2015, Fairtrade Sverige.

“Jag önskar att vi kunde avsluta lånen. De ruinerar oss. Om någon kunde hjälpa oss, köpa ut oss. Om vi hade mer pengar skulle vi kunna använda det till att förhindra sanden från att åka ner i floden, och dämpa uttorkningen.”

George, föreståndare på Phinduvule

Sockerrörsproducenterna i Swaziland säljer som nämnts ovan endast cirka 11 % av sin produktion som Fairtrade. Marknaden är därmed väldigt liten. Dessutom var många oroliga över risken att tappa sin största marknad, Europa, i och med de EU-reformer angående sockersubventioner som pågår. Tidigare subventionsreformer har redan slagit hårt mot sockerodlare i Afrika,⁸ och nu verkar det vara på gång igen. Ordföranden på Dvokolwako, Philemon Malandula talade i oktober 2015 på en konferens för Fairtrade Southern Africa om detta,⁹ och sa till oss att det blir svårt när reformerna träder i kraft under 2017.¹⁰ Samtidigt försöker de hitta alternativ, till exempel etanol och att använda biprodukter för att producera förnyelsebar energi.

“EU har investerat mycket och finansierar en del producentorganisationer, har uppmuntrat sockerproduktion [istället för odling av andra råvaror], men nu kastar de marknaden ut i limbo”.

Andile, projektledare på Fairtrade Africa

Framtidsperspektiv

Vid sidan av alla utmaningar och problem fanns det många drömmar och önskemål hos sockerodlarna. Sivukiles huvudkommitté räknade upp en mängd saker de skulle vilja använda premien till: rent dricksvatten, bygga ordentliga vägar, nytt mötesrum för styrelsen, starta nya företag, till exempel uthyrning av hus, och så vidare. Vi fick höra om en annan organisation som planerade att bygga en galleria, för att få närmare tillgång till livsnödvändigheter. På det sättet återinvesteras även pengarna i Swazilands ekonomi, och de slipper åka många mil till Sydafrika.

⁸ Sockerreform drabbar odlare i tredje världen, Sveriges Radio, 25 november 2005, <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=741869> (Hämtad 2016-09-09).

⁹ Sugar Challenges in Fairtrade, The Observer, 8 oktober 2015, <http://www.observer.org.sz/business/76468-sd%E2%80%99s-sugar-challenges-in-fairtrade.html> (Hämtad 2016-09-09).

¹⁰ EU:s markandsreglering för socker, Jordbruksverket, <http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/handelmarknad/jordbruksgrodor/eusmarknadsregleringforolikajordbuvsgrodor/eusmarknadsregleringforsocket.4.67e843d911ff9f551db80003016.html> (Hämtad 2016-09-09).

“Jag önskar att systemet med Fairtrade får fortsätta. Att premien kunde användas till att få rent dricksvatten, nu använder vi vatten från Mbuluzifloden. Och till att hjälpa de nödställda, människor med stora behov. Till exempel en gammal kvinna som bor i ett förfallet hus i närheten, jag önskar att premien kunde användas till att bygga ett ordentligt hus till henne”.
Nompumelelo, kontorsarbetare på Phinduvule.

Fairtrade står inte heller handfallna inför de utmaningar och problem som rapporteras. Andile Zikalala är sedan april 2016 stationerad i Swaziland som projektledare för Fairtrade Africa. Under ett treårigt projekt ska han tillsammans med de 7 Fairtrade-certifierade sockerproducentorganisationerna arbeta med att bygga marknader och med klimatanpassning för sockerodlarna.

Projektet omfattar fyra huvudsakliga delar: diversifiering av grödor, träning i bra jordbruksmetoder för sockerodling, utformning av katastrofplaner för klimatförändringar, och utveckling av organisationernas verksamhet så att de blir starkare och mer strukturerade. Då det är ett stort steg att göra en helomställning från socker är tanken att det ska ske i små etapper, samtidigt som sockerproduktionen ska utvecklas och förbättras. Med andra odlingsalternativ ökar chanserna att hitta nya marknader. Med grödor som tål torka bättre minskar kostnaderna samtidigt som möjligheterna för att klara klimatförändringarna ökar. Ett möjligt och till synes välbehövligt användningsområde även för Fairtrade-premien.

Slutsats - vad innebär premien?

Vår studieresa har visat att Fairtrade-premien absolut kan göra skillnad för odlare och producenter. Det är många som har gynnats av allt från jordbruksmaskiner och kontorslokaler till sjukhus och skolor. Ibland syns detta i stor skala, ibland i mindre. Den demokratiska, transparenta och jämlika grunden är dock minst lika viktig, oavsett hur många eller hur stora premieprojekt som görs. Denna grund är en förutsättning för tilltro till systemet och för hopp om framtiden.

För nyligen certifierade Fairtrade-organisationer som inte får så mycket sålt som Fairtrade och som startar från en låg standard, kanske premien inte verkar göra så stor skillnad, men vår upplevelse är att varje del är viktig, hur liten den än må verka. Hur stor effekt och inverkan premien har beror självklart till stor del på hur framgångsrik försäljning man har – men det är ju också ett starkt argument för att få fler konsumenter att handla mer Fairtrade.